

Zacharijus Niemčevskis – Vilniaus universiteto aukštosios matematikos profesorius (1797–1820)

Evaldas GEČIAUSKAS (MII)

el. paštas: mathematica@ktl.mii.lt

Zacharijus Niemčevskis gimė 1766 metais Žemaitijoje, Raseinių apskrityje, Vainuto parapijoje Girdžiogaloje bajorų šeimoje [1].

Mokėsi Kražių šešiaklasėje mokykloje, kurią baigė aukso medaliu Diligentia ir pasižymėjo kaip gabus matematikas. Nuo 1788 metų mokėsi mokytojų seminarijoje prie Vilniaus universiteto, kurią baigė įgydamas filosofijos ir laisvųjų mokslų daktaro laipsnį. Jį materialiai rėmė Hieronimas Strojnovskis.

Niemčevskis pedagoginį darbą pradėjo 1794 m. Gardino mokykloje, iš kur 1797 m. pakviestas į Vilniaus universitetą aukštosios taikomosios matematikos viceprofesoriumi [2].

Atostogų metu be jokios universiteto paramos jis buvo išvykęs į Vokietiją, kur aplankė Berlyno, Drezdeno ir Vienos mokslo įstaigas [3].

1802 m. pavasarį Niemčevskis buvo pasiūstas tobulintis į Prancūziją. Paryžiaus Politechnikos mokykloje (Ecole Polytechnic) išklausė Puassono, Prony ir Šarlio paskaitas. Niemčevskis buvo priimtas nariu korespondentu į tris mokslines draugijas: Societe Academique des Sciences, Societe Galvanique ir Academie Imperial des Sciences de Turin. Prancūzijoje išryškėjo jo kalbotyriniai polinkiai.

1807 m. Paryžiuje buvo atspaudinta K. Malte Bruno knyga apie Lenkiją, kurioje daug kartų minimas Niemčevskis, kaip suteikęs daug žinių apie Lietuvą [4]. Paminėtas ir fizikos profesorius Stubilievičius, tuomet, taip pat buvęs Paryžiuje. Pagal Niemčevskio rankraštį paruoštas vienas knygos skyrius – XIV. De la langue lithuanienne et principalement du dialecte samogitien.

Skyriuje lietuviški žodžiai palyginami su lotyniškais, vokiškais, lenkiškais. Pateikiami daiktavardžių linksniavimo ir veiksmažodžių asmenavimo pavyzdžiai.

Dvibalsio *ou* vartojimas matyt nurodo autoriaus douninkų tarmę. Išskyrus šią sąvaybę autoriaus lietuvių kalba labai taisyklinga.

Šiame skyriuje Niemčevskis vadinamas Niemcevičiumi! Matyt taip jis save vadino. Primenama Mykolo Lietuvos nuomonė apie lietuvių kalbos kilmę iš lotynų kalbos. Tvirtinama, kad lietuvių kalba skiriasi ir nuo lenkų ir nuo rusų kalbų. Niemčevskis absurdu vadina hipotezę, teigiančią kad praeityje visa Europa kalbėjo keltų kalba. Gyvendamas Paryžiuje Niemčevskis siuntė knygas Vilniaus universiteto bibliotekai.

Po studijų Paryžiuje Niemčevskis aplankė Italijos mokslines įstaigas Milane, Turine, Bolonijoje, Romoje ir Florencijoje. Į Vilnių jis sugrįžo 1808 m. pradžioje

[5], nuo 1809 m. buvo viceprofesorius, 1810 m. tapo aukštosios matematikos ir mechanikos profesoriumi, Vilniaus apygardos mokyklų vizitatoriumi bei knygų cenzoriumi iki 1817 metų.

Niemčevskis 1812 m. dalyvavo Vilniaus universiteto profesorių susitikime su Prancūzijos imperatoriumi Napoleonu. Napoleonui pasiteiravus, kokie mokslai dėstomi Vilniaus universitete, profesoriai atsakė, kad tokie pat kaip Paryžiuje.

1813 m. viešame universiteto posėdyje jis skaitė pranešimą „Apie matematinių mokslų dvasią ir naudą“, kuriame apibūdino žymiausius matematikus ir jų darbus. Anot jo žymiausi: Archimedas, Euklidas, Dekartas, Niutonas, Leibnias, Maklore-nas, Bernuliai, Paskalis, Bezu, Klero, Delamberas, Kondorse, Oileris [6]. Niemčevskis buvo Tipografinės draugijos direktorius bei vadovavo Rusijos Biblijos draugijos Vilniaus skyriui.

Niemčevskis pagal S.F. Lacroix diferencialinio ir integralinio skaičiavimo 1806 m. vadovėlį, jo išverstą iš prancūzų kalbos į lenkų kalbą, skaitė paskaitas Vilniaus universitete. Autoriaus praplėstą ir pataisytą traktatą išleido prof. Mykolas Pelka Polinskis 1824 m. [7]. Knygos įvade M.P. Polinskis supažindino su Niemčevskio gyvenimu ir asmenybės bruožais.

Bijo analizinės geometrijos vadovėlio vertimas priskiriamas Niemčevskiui, nors atspausdintame vertime nurodoma kad vertėjas Antanas Vyrvičius [8]. Niemčevskio prancūziškai užsienyje rašytas „Dienynas“ ir Frankerio teorinės mechanikos vadovėlio vertimas nesurasti [9]. Dalis „Dienyno“ buvo išversta į rusų kalbą ir paskelbta 1804 m. [10].

Zacharijus Niemčevskis 1817 m. buvo paskirtas matematikos-fizikos fakulteto dekanu.

Jis priklausė Šubravcų draugijai, pasirinkęs slapyvardį Kielius, rašė straipsnius į Grindinio žinias (Wiadomosci brukowe).

1818 m. buvo priimtas į masonų ložę „Uolusis lietuvis“, kur perskaitė pranešimą apie pigaus popieriaus gamybą.

Jis buvo kalbų žinovas, literatūros mėgėjas ir įdomus pašnekovas. Testamentu užrašė 5000 rublių Kražių mokyklos mokinių stipendijoms ir paliko lėšų labdarai. Mirė 1820 m. gruodžio mėn. 10 dieną. Palaidotas Vilniaus bernardinų kapinėse.

Literatūra

1. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F391. ap. 4, Nr. 332, 10–12, Familija Niemczewskich (1799).
2. J. Dianni, Niemczewski Zachariasz. *Polski Słownik Biograficzny*, XXII, Z. 4, 783–785.
3. Lietuvos MA biblioteka, Rankraščių skyrius, F273, Nr. 2804.
4. K. Malte Brun, *Tableau de la Pologne, Ancienne et moderne*, Paris (1807).
5. *Dziennik Wilenski*, 1, 104–107 (1821).
6. *Dziennik Wilenski*, 3, 85–100 (1822).
7. S.F. Lacroix, *Traktat początkowy rachunku różniczkowego i całkowego*, Wilno (1824).
8. J.B. Biot, *Początki geometrii analityczney zastosowane do linii krzywych i powierzchni drugiego porzadku*, Wilno (1819).
9. L.B. Francoeur, *Traite elementaire de mecanique*, Paris (1807).
10. *Периодическое сочинение об успехах народного просвещения*, 5, 71–80 (1804).

SUMMARY

E. Gečiauskas. Zacharij Niemcevski – professor of higher mathematics at the Vilnius university (1797–1820)

Zacharij Niemcevski (1766–1820) was a professor of higher mathematics at the Vilnius university in the period from 1797 until 1820. He was a member correspondent of Societe Academique des sciences and Academie Imperial des Sciences de Turin. Niemcevski taught differential and integral calculus by the tractate of S.F. Lacroix, analytic geometry – by J.B. Biot, and mechanics – by L.B. Francoeur.

His investigations on the Lithuanian language was published in the tractate of K. Malte Brun.

Keywords: professor of mathematics Z. Niemcevski.